

ИНДУСТРИЈСКО УРБАНО НАСЛЕЂЕ – СПОНА КОНЗЕРВАТОРСКЕ И ПЛАНЕРСКЕ ПРАКСЕ

Резиме

У складу са савременим токовима у теорији заштите и планирања, урбана обнова подразумева интегративни приступ и блиску сарадњу две службе, што у нашој средини често није случај. Реактивација индустријског урбаног наслеђа, једна од метода урбане обнове, препозната је као потенцијална спона конзерваторске и планерске праксе. Приказом концепта реактивације индустријског наслеђа, изведеног из британских искустава, настоји се формирати методолошки образац за редификацију домаће праксе.

Кључне речи: индустријско наслеђе, интегративна конзервација, урбана обнова

1. УВОД

У процесима интензивне урбанизације и агресивне изградње, карактеристичним за Нови Сад, успостављање баланса између постојеће и планиране урбане матрице, односно историјских и новопроекттованих грађевина, представља велики изазов. Без интегративног приступа планирању и заштити културног наслеђа, бројни вредни објекти могу бити заувек изгубљени. Посебно угрожену категорију представљају индустријски објекти који нису евидентирани као споменици културе, нити уживају претходну заштиту. Атрактивност локација старих индустријских зона у урбаној средини, погодних за имплементацију савремених функција, привлачи моћне инвеститоре. Међутим, свест о потенцијалима постојећег грађевинског фонда и могућностима поновне употребе појединих објеката често не постоји. Индустријско наслеђе нестаје без трага, пре него што је и било валоризовано!

Индустријско урбано наслеђе, идентификовано као културни, економски и социјални ресурс у оквиру концепта урбане обнове, захтева мултидисциплинарни приступ. Циљ рада је формирање методологије реактивације индустријског наслеђа, чиме би конзерваторска и планерска пракса биле унапређене.

2. ИНТЕГРАТИВНИ ПРИСТУП КОНЗЕРВАЦИЈИ И ПРОСТОРНОМ ПЛАНИРАЊУ

Након ратних разарања, слика европских градова у другој половини 20. века знатно је измењена. Економски прогрес, технолошке иновације и демографски раст неки су од елемената убрзаног, непланског урбаног развоја, али и пропадања старих градских центара. Рапидна деградација урбаног наслеђа, у новим друштвено-економским околностима, подстакла је проширење фокуса конзерваторске теорије и праксе са појединачних споменика на просторне, амбијенталне целине. Концепт *интегративне конзервације* дефинисан је *Европском повељом о архитектонском наслеђу*, донетом од стране Савета Европе у години Европског архитектонског наслеђа (1975). [1] Исте године усвојена је *Амстердамска декларација*, којом је разрађено десет принципа

Повеље, заснованих на заштити урбаних и руралних целина и укључењу конзервације у савремене токове живота. [2] Интегративна конзервација базира се на препознавању употребне вредности и адекватном коришћењу културног наслеђа (активна заштита), уз очување његових специфичности и квалитета. Друштвена димензија, материјализована кроз одговорност и активно учешће локалне заједнице, један је од елемената успеха интегративног приступа. С друге стране, урбано наслеђе, као моћан економски ресурс, посебно у оквиру концепта урбане обнове и културног туризма, генерише развој локалне заједнице.

Од пада комунизма, почетком деведесетих година прошлог века, Европа се развија у сасвим новом геополитичком контексту. Процеси дезинтеграције социјалистичких земаља, паралелно са уједињењем капиталистичких, резултовали су неравномерним економским и друштвеним развојем европских региона. Још 1983. године Европска конференција министара одговорних за просторно планирање (СЕМАТ) у оквиру *Европске повеље о просторном планирању*, дефинисала је основне циљеве политике уређења европског простора. Један од три специфична циља планирања урбаног простора, дат Повељом, јесте "интегрисање архитектонског наслеђа у стратегију урбаног уређења, сходно принципу интегративне конзервације". [3]

У последњој деценији 20. столећа, постављањем концепта одрживог развоја, направљен је корак даље у планерској теорији и пракси. Избалансиран однос екологије и економије, у циљу очувања природног богатства наше планете за будуће генерације, фокус је концепта одрживог развоја. [4] Имплементиран у област заштите урбаног наслеђа, концепт одрживог развоја представља способност континуалног прилагођавања старих градских целина новим потребама друштва. У контексту урбане обнове одрживост се чита првенствено кроз рециклажу, реактивацију објеката, односно штедњу енергије, материјала и простора, чиме се обезбеђује пренос ресурса и континуитет између прошлих, садашњих и будућих генерација. [5]

Према дугорочном концепту одрживог просторног развоја Србије, пракса планирања конзервације културног наслеђа утемељена је на усклађивању конзерваторских захтева са циљевима просторног планирања, односно интеграцији културних ресурса у друштвено-економски контекст. [6]

3. ИНДУСТРИЈСКО НАСЛЕЂЕ – ПОТЕНЦИЈАЛ УРБАНЕ ОБНОВЕ

О улози индустрије у генези, обликовању и трансформацији историјских градова данас сведоче бројни примери индустријског урбаног наслеђа. Положај производње, детерминисан пре свега природним факторима, непосредно је одређивао положај осталих урбаних функција. Средњовековне мануфактурне радионице биле су интегрисане у градске, неретко стамбене четврти. Индустријске зоне често су заузимале најатрактивније градске локације. Међутим, у данашњој, дигиталној ери, када је традиционални начин производње превазиђен и индустрија измештена у савремене погоне, многе фабрике и складишта у урбаној средини остали су напуштени.

Имплементирана у концепт одрживости и интегративног планирања, урбана обнова базирана на пројектима реактивације индустријског наслеђа последњих деценија тренд је широм Европе. Међутим, у транзиционим друштвима, као што је наше, напуштени индустријски објекти углавном су у дру-

штвеном/државном власништву, те је имплементација пројекта реактивације/ревитализације врло тешка. Узроке треба тражити у крутом административном привредном систему, у лаичком приступу дистрибуцији и пласману акумулације и у гашењу конкуренције успостављањем монопола. [7] Нерешени имовинскоправни односи, непостојање јасне и стимулативне законске регулативе у области ревитализације индустријског наслеђа, нити у домену партнерства између приватног, јавног и цивилног сектора, непостојање дугорочне међусекторске сарадње, нити механизма за спровођење дефинисане стратегије урбаног развоја, препреке су за успех урбане обнове у Србији. Примери успешне реактивације напуштених индустријских објеката у нашој средини врло су ретки и углавном се свде на иницијативу појединаца. Иако је на националном нивоу формиран тим стручњака, систематски кораци на рекогносцирању и евидентирању објеката индустријске архитектуре још увек нису начињени.

Индустријско наслеђе доскоро је било на маргинама конзерваторске праксе, у складу са степеном развијености система вредновања савремене архитектуре уопште, а објеката техничке културе посебно. Међутим, промене у начину вредновања појединачних споменика и просторних културно-историјских целина у односу на време њиховог настанка биле су неминовност. Једна од најважнијих креативних тенденција у области заштите односи се на пројекте адаптације и трансформације историјске архитектуре у модерне производе, према потребама и захтевима постојећих генерација. [8] Интегративним планирањем урбаних подручја учињен је следећи систематски корак у укључењу индустријског у корпус урбаног наслеђа. Наиме, валоризација укупног грађевинског фонда у оквиру просторне целине, без поделе објеката на раније евидентирание као споменике културе и на оне који то нису, омогућава препознавање потенцијала и могућности поновне употребе индустријских објеката. [9] Стога је сарадња стручњака из области заштите културног наслеђа и области просторног планирања неопходна!

4. РЕАКТИВАЦИЈА ИНДУСТРИЈСКОГ НАСЛЕЂА – МЕТОДОЛОШКЕ СМЕРНИЦЕ

Корене концепта реактивације индустријског наслеђа треба тражити у послератној Енглеској, када је процес евалуације и адаптације девастираних индустријских објеката за нове намене био крајње прагматичан, мотивисан потребом за уштедом новца и времена. Вишедеценијско искуство је показало да кључ успеха пројеката реактивације лежи у усклађивању економске исплативости пренамене са инспиративним квалитетима објекта и бенефицијама локалне заједнице. [10]

Британска пракса показује да је улога локалне заједнице у покретању иницијативе за реактивацију напуштених објеката кључна. Наиме, неопходно је оснивање иницијативне групе, коју треба да чине активни учесници у друштвеном животу заједнице и стручњаци одређених профила (финансије, право, менаџмент, конзервација и планирање).

Први корак у изради пројекта реактивације је детаљна анализа постојећег стања и студија конзервације. Анализа постојећег стања резултује колективним ставом о свим кључним карактеристикама објекта и указује на могуће правце у процесу адаптације и одабиру нове намене. Међутим, пре

предлога за пренамену неопходно је направити студију конзервације, којом би се на основу анализе архитектонских, историјских, друштвених, технолошких и других вредности објекта одредили оквири будућих интервенција. Имплементација идентификованих кључних карактеристика објекта у студију конзервације неопходан је предуслов успешности њене реализације. Крајњи циљ студије је најбољи могући начин оживљавања објекта у складу са ограничењима његовог дизајна. Студија, уз обавезан приказ структурних промена, треба да садржи и предлог одржавања и коришћења објекта.

КОНЦЕПТ РЕАКТИВАЦИЈЕ, СТАРА СВИЛАРА У НОВОМ САДУ, В. БОШКОВИЋ, В. ГАРБОШ

Следећи корак у изради пројекта представља истраживање социоекономских фактора, односно испитивање потреба локалне заједнице и проверу предлога нове намене на локалном тржишту. Након усаглашавања ставова различитих актера и дефинисања идејног пројекта, на основу детаљно припремљене тендерске документације, следи израда студије исплативости (*feasibility study*), коју чини низ препорука и смерница за реактивацију објекта, у складу са његовим карактеристикама и ограничењима. С обзиром на интегративни приступ обнови, студија подразумева анализу локације и дефинисање међуутицаја анализираних објекта и непосредног окружења.

Начин финансирања пројекта, од самог почетка, главна је преокупација оних који имају улогу иницијатора. С развојем идеје и успешном промоцијом пројекта отварају се могућности финансирања. Наиме, сви они који препознају свој интерес у реализацији пројекта постају потенцијални финансијери.

Индикатор успеха пројекта реактивације индустријског наслеђа је одрживост!

5. ЗАКЉУЧАК

Циљ овог рада јесте да истакне значај успостављања мултидисциплинарног приступа у изради планова урбане обнове. У решавању планерских и конзерваторских питања, с којима је савремени град суочен, интегративни приступ је нужност. Потенцијал индустријског урбаног наслеђа у процесу урбане обнове, сходно стратегији просторног развоја, могао би постати заједнички интерес планера и конзерватора. Међутим, без решења бројних законских, власничких, административних, стратешких и етичких питања, систематска имплементација пројеката реактивације индустријског наслеђа биће тешко могућа.

6. ЛИТЕРАТУРА

- [1] *European Charter of the Architectural Heritage*, 1975. – www.icomos.org
- [2] *The Declaration of Amsterdam*, 1975. – www.icomos.org
- [3] „Просторно планирање је географски израз економске, социјалне, културне и еколошке политике читавог друштва. Оно је истовремено научна дисциплина, административна вештина и политика замишљена као интердисциплинарни и глобални приступ који тежи одрживом развоју региона и организацији простора према општој стратегији.“ *European Regional/ Spatial Planning Charter*, 1983. – <http://www.coe.int/>
- [4] *Декларација из Рија о животној средини и развоју; Агенда 21: План одрживог развоја са социјалног, економског и еколошког аспекта*, Конференција Уједињених нација о заштити животне средине и развоју, 1992, Рио де Жанеиро
- [5] *Водич за урбану рехабилитацију: документ припремљен у оквиру Програма сарадње и техничке помоћи Савета Европе /М. Гoble//Luk – асоцијација за рехабилитацију културног наслеђа*, 2006, Београд, стр. 89–91.
- [6] *Стратегија просторног развоја Републике Србије 2009–2013–2020*, 2009, Београд, стр. 105–106.
- [7] *Стране инвестиције у земљама у транзицији /D. Radenković – Jocić //Zadužbina Andrejević*, 1997, Београд
- [8] *Problems Concerning Protection and Modern Use of the Architectural Monuments*, Estonia, 1985, Tallinn
- [9] *Integrativna zaštita graditeljskog nasleđa – generator održivog urbanog razvoja – I deo /N. Kurtović-Folić, R. Jadrešin-Milić //Preispitivanje pojma “održivi razvoj” u planiranju, projektovanju i građenju, Arhitektonski fakultet*, 2002, Београд, стр. 57–69
- [10] *Regeneration through Heritage: combining commercial skills and community interests /F. Taggart // Industrial buildings. Conservation and regeneration*, E & FN Spon, 2000, London, p. 74–85.